

Tõlke-eetikast ja eetikanormidest

Aleksander Kozlov, Tallinna Ülikooli kirjaliku tõlke magister

Tõlke-eetikat on seni vähe uuritud. Siia maani puudub selge arusaam ka tõlke-eetika normidest. Püüan oma artikliga sellesse küsimusse pisut selgust tuua.

Tõlke-eetika normid on eelkõige eetikakoodeksid, millel võib olla ka muu nimetus, nagu aukoodeks, tõlkijate harta, kutse- ja eetikakord. Vastavalt sisule võib neid kõiki eetikakoodeksiteks nimetada. Kuigi eetikakoodeksitel on sarnasusi tõlkestandarditega, on need siiski täiesti erinevad normid. Suurim erinevus seisneb selles, et tõlkestandardid on põhimõtteliselt kokkuleppelised ja reguleerivad tõlkija tööd üksikasjades. Eetikakoodeksid on üldiselooga. Tõlkija peab neist kinni pidama alati, sõltumata konkreetse töö iseloomust ja kokkulepetest kliendi või tööandjaga. Eetikakoodeksid reguleerivad tõlkija kogu tegevust. Mina käsitlen üksnes kirjalikku tõlkesse puutuvaid norme.

Teoreetikute seisukohad

Tõlke-eetika valdkonnas on vähe teoreetikuid. Tuntumad neist on **Lawrence Venuti** ja **Anthony Pym**.

Lawrence Venuti peab väga oluliseks tõlkija staatuse väärtustamist, tema elukutse suuremat tunnustamist ühiskonnas. Ta käsitleb tõlkimise tähtsust, esitades näiteid tõlkimise ja tõlgete tohutu mõju kohta, mis vormib teiste rahvuste identiteete.¹ Oma töödes pöörab ta suurt tähelepanu ka autoriõiguse probleemidele, rõhutades tõlkija kui tõlketöö autori tähtsustamise vajalikkust.

Ka Anthony Pym püüab näidata tõlkijaameti olulisust, kuid lähtub seejuures tõlkija vastutusest. Ta eristab kolme liiki vastutust:

- vastutus tõlkevalikute eest,
- vastutus kliendi ees,
- vastutus tõlkija ameti ees (see on peamine vastutuse liik).²

Pym kõneleb ka sellest, mida tõlke-eetika tõlkijale annab. See on kindlustunne tõlkevalikute tegemisel ja tõlkijaameti sotsiaalne väärtustamine.³

Venuti ja Pymi seisukohti on põhjalikult analüüsinud **Kaisa Koskinen**, kes on käsitlenud ka tõlke-eetika valdkonnas viimasel ajal toimunud arenguid.

Pymi ja Venuti seisukohad on üldjoontes sarnased:

Venuti tõlke-eetika

kultuurivahenduse edendamine;
vastutus kultuuridevahelise demokraatliku
koosmõju ees

Pymi tõlke-eetika

kultuuridevaheliste suhete edendamine;
vastutus kutse ees

Pymi ja Venuti käsitlused erinevad põhjalustes. Kui Venuti tõlke-eetika on dissidentlik, siis Pymi oma on kollektiivne. Koskinen ühendab Pymi ja Venuti seisukohad, mille tulemusena tekib tõlke-

eetika duaalsuse põhimõte. Duaalsus väljendub selles, et moraalsus eeldab eelkõige identiteeti, teadlikkust sellest, kes ja mille poolt ma olen, kuid sama tähtis on teada, milline on minu suhe teistega ja mille eest ma vastutan.⁴ Duaalsuse põhimõttest tuleneb, et eetikanormid on vaja kokku leppida ühiselt (kollegiaalselt), kuigi iga eetilise otsus tehakse individuaalselt. Kollegiaalne kokkulepe väljendub tõlkijaühingute eetikakoodeksites. See eeldab, et tõlkijad oleksid liitunud ühingutesse ja et nad ise lepiksid olulistes normides kokku, et koodeksit ei anta neile ülevalt poolt käsu korras täitmiseks.

Mitmed teoreetikute seisukohad on esitatud ka eetikakoodeksite normides ja on kooskõlas eetikakoodeksite alusdokumentidega.

Eetikakoodeksite alusdokumendid

Tõlke-eetika normide alusdokumentideks võib lugeda kaht Rahvusvahelise Tõlkijate Liidu (International Federation of Translators, FIT) koostatud dokumenti: Nairobi soovitus (*The Nairobi Recommendation*) ja tõlkijate hartat (*The Translator's Charter*). Mõlemad on üldise iseloomuga: nad ei määratle üksikasjalikult tõlkevaldkondade kõikvõimalikke probleeme, vaid annavad suunised, millele võivad tugineda konkreetset sätteid. Nad on soovitusliku iseloomuga, seetõttu jääb nendest kinnipidamine iga tõlkijaühingu südametunnistusele. Mõlemas dokumendis pööratakse suurt tähelepanu autoriõiguste probleemidele.

Tõlkijate harta⁵ võeti vastu 1963. aastal ning seda muudeti 1994. aastal. Seega on see tõlke-eetika koodeksite arengut arvestades üpris vana dokument, mida peaks eetikakoodeksites arvestama. Selle eesmärk on **panna alus tõlkijate eetikakoodeksitele ja sõnastada tõlkijakutse juhtmõtted**. Harta olulise osa moodustavad tõlkijaühingute ülesandeid käsitlevad sätteid, milles näidatakse tõlkijaühingutesse astumise põhjusi.

Nendeks on:

- kaitsta tõlkijate moraalseid ja materiaalseid huve;
- tagada tõlkestandardite täiustamine ning tegelda tõlkevaldkonna probleemidega;
- avaldada oma mõju ametiasutustele tõlkija kutset puudutavate õiguslike meetmete ja õigusaktide ettevalmistamisel ning kehtestamisel;
- toimida vahekohtuniku ja eksperdina.

Nairobi soovitus⁶ võeti vastu UNESCO peakonverentsil 1976. aastal. See on praktilisema iseloomuga. Selles märgitakse, et tõlkijate kaitse sätestatakse rahvusvahelistes ja riigisisestes õigusaktides, kuid nende sätete praktiline rakendamine ei ole alati piisav. Kuigi dokument on mõeldud eelkõige riikidele, sisaldab see ka rahvusvahelisi eetikapõhimõtteid ning on seetõttu tõlke-eetika normide koostamisel väga vajalik. Sissejuhatuses mainitakse ka tõlkijaühinguid. Näiteks tehakse seal riikidele ettepanek juhtida asjaomaste organisatsioonide (s.o tõlkeühingute) tähelepanu Nairobi soovitusele.

Oma magistritöös⁷ võrdlesin ja analüüsisin riikide ja rahvusvaheliste tõlkijaühingute eetikakoodekseid ning koostas alusdokumentides esinenud tõlke-eetika normide loetelu (edaspidi *üldloetelu*). Üldloetelu sisaldab järgmisi norme:

- 1) tõlkija ja tõlke tähtsus,
- 2) tõlkija ainuvastutus oma tõlke eest,
- 3) keeld tõlgendada teksti sobimatul viisil,

- 4) originaali sisu ja vormi täpse edastamise nõue,
- 5) tõlkija keeleoskuse nõue (lähtekeel ja sihtkeel),
- 6) laia silmaringi ja oma tõlkevaldkonnas piisavate teadmiste omamise nõue,
- 7) keeld võtta vastu tellimust, mille täitmiseks tõlkijal puudub pädevus,
- 8) kõlvatu konkurentsi keeld,
- 9) tõlkija väärikus (nt keeld võtta töö vastu alandavatel tingimustel),
- 10) ametisaladuse nõue,
- 11) tõlkija elamistingimused,
- 12) tõlkijate solidaarsus (ei ole esinenud normina, kuid on mainitud),
- 13) tõlkija õigus saada õiglast tasu (mis sõltub tõlke liigist, selle kasutamisest jne),
- 14) nõue anda tõlkijale töö tegemiseks mõistlik aeg,
- 15) nõue anda tõlkijale kõik töö tegemiseks vajalikud dokumendid ja teave,
- 16) nõue tõlkida üldjuhul originaaltekstist,
- 17) nõue tõlkida võimaluse korral oma emakeelde või keelde, mille oskus on tõlkijal võrdne emakeele oskusega,
- 18) tõlkija õiguslik kaitse ja sotsiaalne kindlustatus.

Loetelu ei sisalda autoriõigust puudutavaid norme, sest need sätestatakse muudes õigusaktides. Loomulikult ei või eetikakoodeksite sätted olla nendega vastuolus.

Eetikakoodeksid

Vaatlesin Euroopa riikide ja rahvusvaheliste tõlkijaühingute eetikakoodekseid (kokku 29). Teiste riikide eetikakoodekseid ei ole ma käsitleanud sellepärast, et Eesti tõlketegevus on seotud eelkõige Euroopa Liiduga ja Euroopa riikidega laiemas mõttes. Kõigi riikide tõlkijaühingute eetikakoodeksite uurimine oleks liiga mahukas, pealegi annavad ka Euroopa riikide tõlkijaühingute eetikakoodeksid teema kohta piisavalt hea ülevaate. Et mõnes koodeksis käsitletakse kirjaliku tõlke kõrval ka suulist tõlget, puudutab minu analüüs vähesel määral ka suulise tõlke eetikanorme. Eetikakoodeksite kogumisel ilmnes, et mitmel tõlkijaühingul seda ei ole, st seda ei peeta oluliseks. See näitab, et tõlke-eetika areng on veel üsna algstaadiumis, tõlkevaldkonnas ei teadvustata eetikanormide vajalikkust. Eetikakoodeksite analüüsi aluseks olen võtnud eespool toodud üldloetelu.

Eetikakoodeksite analüüs näitas, et neis on üsna palju vajakajäämisi. Kõige sagedamini tuli ette:

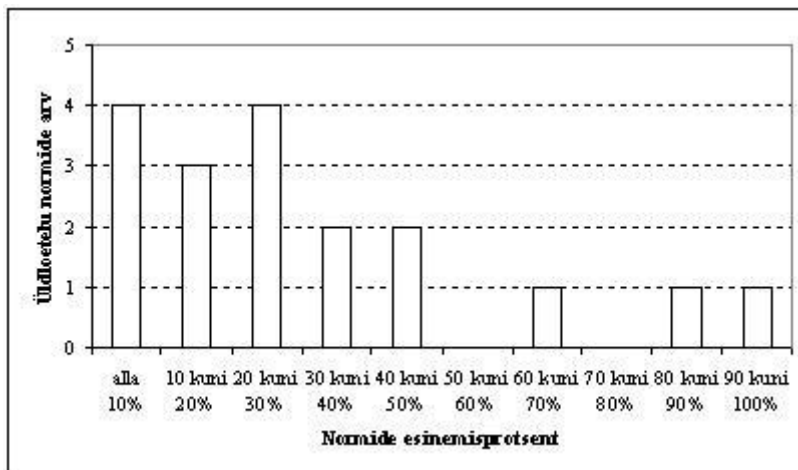
- liigseid norme. (Näiteks seaduste täitmise nõue. Seadusi peavad täitma kõik. Seda ei ole mõtet koodeksis eraldi märkida);
- vaieldavaid norme. (Näiteks tõlkija kohustus hankida abivahendid. Abivahendid, nagu mitmesugused tõlketarkvarad, võivad olla väga kallid, mistõttu tõlkija suutmatust neid hankida ei saa käsitada eetika rikkumisena. Kui tõlkija töötab firmas, peaks abivahendid hankima firma);
- problemaatilisi norme. (Näiteks kohustus taotleda tõlkijakutsele teistele kutsetele üldiselt antavat staatust. Üksiktõlkija võimalused selle eesmärgi saavutamiseks on väga väikesed, nii suure probleemiga tegelemine on pigem tõlkijaühingu ülesanne);
- puudulikke norme. (Need on liiga üldised või umbmäärased normid).

Koodeksite võrdlus

Magistritöös vaadeldud koodeksites eristasin kokku 144 normi (v.a puudulikud, liigsed jms normid), jaotades need 42 temaatilisse ossa. Juba normide hulga järgi võib otsustada, et koodeksite erinevus on päris suur. Konkreetsemaid tulemusi on andnud koodeksite võrdlus.

Koodeksite võrdlus üldloeteluga

Võrdluse eesmärk on kindlaks määrata, millises ulatuses on koodeksite koostamisel lähtutud tõlkijate harta ja Nairobi soovitusnormidest. Üldloetelus on 18 normi, nende esinemisprotsent koodeksites on järgmine.

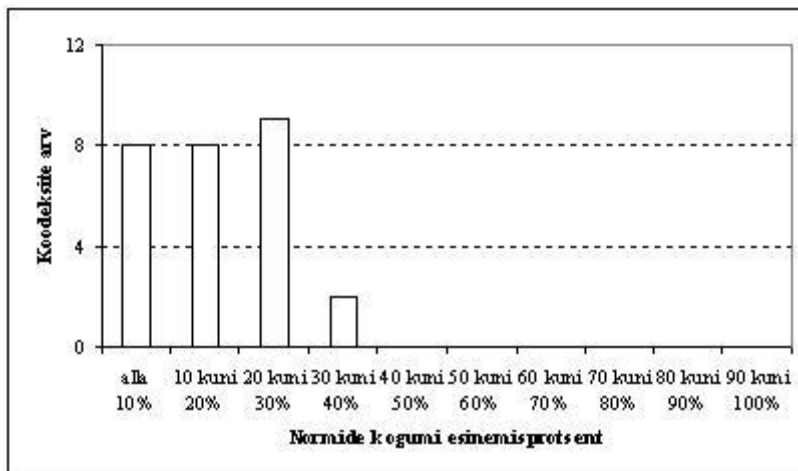
Joonis 1. Üldloetelu normide esinemisprotsent koodeksites

Esinemisprotsent 100 tähendab, et norm esines kõikides koodeksites.

Graafikust nähtub, et üldiselt on norme koodeksites vähe: alla 50% esines 15 normi, üle 50% aga ainult 3 normi. Samas on üle 50% esinenud norme peetud väga oluliseks. Näiteks ametisaladuse nõue esineb eranditult igas koodeksis, mis näitab, et seda peetakse väga tähtsaks. Üldiselt näitab normide harv esinemine koodeksites seda, et tõlkijate harta ja Nairobi soovitusi ei peeta koodeksite koostamisel olulisteks. Teisisõnu: mainitud dokumentides esitatud norme ei peeta tähtsaks.

Koodeksite võrdlus nendes esinenud normide põhjal

Koodeksite võrdlemisel olen saanud eriti veenva tulemuse koodeksite kõigi normide (144 normi) ehk normide kogumi koodeksites esinemise kindlaksmääramisel.

Joonis 2. Normide kogumi esinemisprotsent koodeksites

Graafikust nähtub koodeksite suur ebaühtlus, ainult kahes koodeksis on 144 normi esinemisprotsent 30–40, üle 40% norme ei esine üheski koodeksis. See tähendab, et koodeksites on sätestatud erisugused normid ning üksmeel valitseb ainult väikese osa normide suhtes. Oma töös olen koodekseid üldloeteluga võrreldes teinud kindlaks ka üldloetelu normide kogumi, s.t 18 üldloetelu normi esinemisprotsenti koodeksites (eespool on toodud esinemisprotsent üksikute normide kaupa). Võrreldes üldloetelu normide kogumi esinemisprotsendiga koodeksites on koodeksite enda normide kogumi (144 normi) esinemisprotsent veelgi väiksem, kuid ka norme on oluliselt rohkem. Sellest võib järeldada, et tõlkijate hartas ja Nairobi soovitusel on esitatud üldised eetikapõhimõtted, koodeksite autorid on tuletanud nendest või koostanud ise uusi põhimõtteid ning koodeksite koostamisel ei ole tehtud koostööd teiste ühingutega.

Soovitused

Koodeksite võrdlus ja analüüs näitas olulisi puudusi, eelkõige ülisuurt erinevust koodeksite vahel ning koodeksite autorite ehk tõlkijahingute koostöö puudumist. See tähendab, et tõlke-eetika olukorda on vaja parandada. Jõudsin oma magistrیتöös seetõttu soovituseni, mis põhinevad tõlke-eetika normide alusdokumentide ja eetikakoodeksite analüüsil ning koodeksite võrdlusel.

Kuidas parandada tõlke-eetika olukorda rahvusvahelisel tasandil?

Ühingu peaksid koostööd tehes välja arendama **ühtse eetikanormide kogumi**, mis koosneks ainult kõigi ühingute jaoks olulistest normidest. Ühtsele kogumile saaks iga ühing vajaduse korral lisada oma ühingu spetsiifikast tulenevaid norme. Ühtne eetikakoodeks muudaks tõlke-eetika normid märksa selgemaks ja aitaks eri riikide tõlkijatel oma õigusi tõhusamalt kaitsta ning suurendaks tõlkijate ühinemise motivatsiooni. Kui tõlkijad täidavad eetikanorme ja nõuavad oma õiguste austamist, hakatakse neisse ka paremini suhtuma. Ühtse koodeksi koostamisel saaks lähtuda ka selle artikli autori magistrیتöös esitatud soovituslike normide loetelust.

Kuidas parandada tõlke-eetika olukorda Eestis?

Eestis on kolm tõlkeühingut: Eesti Tõlkebüroode Liit (ETBL), Eesti Tõlkide ja Tõlkijate Liit (ETTL) ning Eesti Tõlkemagistrite Liit (ETML). Eetikakoodeks on ainult ETBL-il ning seegi puudutab tõlkijaid üksnes kaudselt, sest koodeksi adressaatideks on tõlkebürood. See tähendab, et arvestatav tõlkijate eetikakoodeks praegu Eestis puudub. ETML-il on koodeksi koostamine kavas. Lähtuvalt eelmainitust soovitan ETTL-il ja ETML-il koostada **ühise eetikakoodeksi**. Soovitav oleks kasutada soovituslike normide loetelu. Suuliselt tõlkijate jaoks võiks koostada eraldi koodeksi, lähtudes asjakohastest koodeksitest. Tõlkevaldkonna arendamiseks on soovitatav suurendada ühingu ja koodeksi mõju. Selleks tuleks ühingu propageerida, et võimalikult palju tõlkijaid selle liikmeks astuks. Lisaks sellele võiks **täiendada ETBL-i koodeksit**, juhul kui soovituslike normide loetelus olemasolevad, aga koodeksis puuduvad normid on selle ühingu jaoks tõesti vajalikud. Normide kunstlik tekitamine ei ole mõttekas.

Kokkuvõtteks võib öelda, et tõlke-eetika valdkonda tuleb veel arendada. Artikli autori arvates on kõige olulisemad probleemid tõlke-eetika rikkumise juhtumid ja rikkumise sagedus ning ühtse eetikakoodeksi puudumine.

KIRJANDUST

Autoriõiguse seadus. (1992). – RT 1992, 49, 615.

Chesterman, A. (2001). *Proposal for a Hieronymic Oath*. – *The Translator*, 7. kd, nr 2, lk 139–154. FIT (1963, Ed. 1994). *The translator's charter*. [WWW].

<http://www.fit-ift.org/> (04.12.2005).

FIT (1976). *The Nairobi Recommendation*. [WWW].

<http://www.fit-ift.org/> (04.12.2005).

Koskinen, K. (2000). *Beyond Ambivalence : Postmodernity and the Ethics of Translation*. Tampere : University of Tampere.

Kozlov, A. (2007). Tõlke-eetika normide võrdlus tõlkijauhingute eetikakoodeksite näitel. Tallinna Ülikooli suulise ja kirjaliku tõlke õppetool. Tallinn. [Magistritöö].

Martknež Melis, N., Hurtado Albir, A. (2001). Assessment in translation studies: research needs. – *META*, 46. kd, lk 272–287.

Pym, A. (1997). *Pour une éthique du traducteur*. Artois Presses Université: Presses de l'Université d'Ottawa.

Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge.

Venuti, L. (1995b). *Translation, Authorship, Copyright*. – *The Translator*, 1. kd, nr 1, lk 1–24.

1 **L. Venuti**. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London and New York: Routledge, 1995, lk 19.

2 **A. Pym**. *Pour une éthique du traducteur*. Artois Presses Université: Presses de l'Université d'Ottawa, 1997, lk 77–79.

3 Sealsamas, lk 67.

4 **K. Koskinen**. *Beyond Ambivalence: Postmodernity and the Ethics of Translation*. Tampere: University of Tampere, 2000, lk 108.

5 **FIT**. *The translator's charter*. [WWW], 1963, Ed. 1994, <http://www.fit-ift.org/>.

6 **FIT**. *The Nairobi Recommendation*. [WWW], 1976, <http://www.fit-ift.org/>.

7 **A. Kozlov**. Tõlke-eetika normide võrdlus tõlkijauhingute eetikakoodeksite näitel. Tallinna Ülikooli suulise ja kirjaliku tõlke õppetool. Tallinn. [Magistritöö], 2007.

8 **A. Kozlov**. Tõlke-eetika normide võrdlus tõlkijauhingute eetikakoodeksite näitel. Tallinna Ülikooli suulise ja kirjaliku tõlke õppetool. Tallinn. [Magistritöö], 2007, lk 68.